

Pottaskebränning i Kulbäcksliden

Foto: Lars Östlund

◀ Pottaskebränning på en plåt för att samla upp så mycket aska som möjligt. Från ett pottaskeförsök på Kulbäckslidens försökspark år 2016.

Vid Kulbäcksliden i Vindeln brändes mycket pottaska under 1800-talet. Pottaska var en viktig industrikemikalie som kunde utvinnas från askan av lövträd. Forskaren Lars Tirén undersökte detta under början av 1900-talet och dokumenterade pottaskebränning och bålplatser via brandskador på träd inom försöksparken. Han kom fram till att brist på lövträd var orsaken till att man slutade bränna pottaska. Senare har forskare ifrågasatt denna slutsats och de menar tvärtom att helt andra externa faktorer var orsaken till att detta skogsutnyttjande upphörde. I samband med den forskningen genomfördes också storskaliga experiment där man brände pottaska på nytt.

Studier av pottasketillverkningen i Kulbäcksliden

Professor Lars Tirén var vetenskaplig ledare för Kulbäckslidens försökspark i Vindeln mellan 1927-1958 och utförde på 1930-talet skogshistoriska studier i försöksparken. Han undersökte skriftliga källor och dokumenterade spår i skogen från 1800-talets pottasketillverkning. Pottaska användes i produktion av glas och tvål.

På platser där det tidigare hade brunnit ett pottaskebål hittades unga träd som växte i grupp. Det fanns även närliggande träd med brandljud på den sida som hade stått mot själva bålen. Med hjälp av dendrokronologi kunde Lars Tirén datera brandljuden efter pottaskebränningarna. Vid två tillfällen hittades dessutom inristade årtal och initialer på träd vilka stämde överens med årtalen från dendrokronologin.

Enligt Tirén ska tillverkningen av pottaska slutat på grund av att det gick åt så stora mängder lövträd att det till sist blev brist på sådana träd.

Produktion av pottaska under 1800-talet

Pottasketillverkningen i Kulbäcksliden startade enligt dateringar år 1837. Under samma tidsperiod producerades det som mest pottaska i Västerbottens län. I områdena väster om Storkåatjärn, öster om Storlidsmyren och norr, nordost om Flakastugan skedde stora delar av pottaskebränningen. Pottaskebrasorna har i vissa områden legat nära varandra i ett område (trakt 74) där det år 1843 brändes så mycket som 13 stycken per hektar. Det tyder på att det fanns rikligt med björkved i just det området.

I försöksparken har två kokstäder, Ol-Jonskokstaden och Pottaskekokstaden, hittats men det har

▲ Karta över tjärbränning och pottaskebränning på Kulbäckslidens försökspark. Årtalen på kartan anger pottaskebränning och T står för tjärbränning. Källa: Lars Tirén, Skogshistoriska studier i trakten av Degerfors i Västerbotten, 1937

troligtvis funnits många fler i försöksparken. Pottaskebränningen fortsatte fram till år 1871 då den sista pottaskebränningen är daterad.

Forskare tillverkar pottaska

I samma område som Lars Tirén hade dokumenterat tidigare pottaskebränningar utfördes ett experimentellt forskningsförsök 1997 av professor Lars Östlund med flera. Forskarna brände pottaska och utgick från beskrivningar av metoden från assessor C. F. Plageman som undervisade i pottaskebränningens metoder under 1830- och 1840-talen. Vidare användes beskrivningar från Lars Tiréns rapport Skogshistoriska studier i Degerfors (1937).

Syftet var att undersöka utbytet, det vill säga hur mycket färdig pottaska som bildades av en viss mängd ved genom användning av dessa metoder. De historiska beskrivningarna av utbytet och metoderna kunde via försöket testas.

Foto: Lars Östlund

▲ En pottaskebrasa från ett pottaskeförsök år 1991.

Resultatet blev att utbytet av aska var lågt, vilket innebär att en stor mängd lövträd behövdes. Enligt deras studie var det ändå inte vedbrist som orsakade att pottaskebränningen upphörde. Det har troligtvis funnits mycket större mängder lövträd i området än vad Tirén beräknat i sin rapport. Enligt skriftliga källor är det mer troligt att pottasketillverkningen minskat på grund av konkurrens av pottaska från tyska mineralgruvor eller den billigare produkten natriumkarbonat. Ett tecken på detta är att tillverkningen av pottaska samtidigt minskade i norra Finland och i USA. Dessutom ökade produktionen av tjära och timmerhuggningarna blev fler under samma period.

Foto: Lars Östlund

▲ Aska och vatten kokas ned till en gröt i en kittel. På engelska kallas kittel för pot och därav namnet potash och svenska versionen pottaska. Fotografiet är från ett pottaskeförsök år 1991.

Studenter bränner igen

2016 utförde en grupp studenter från Sveriges Lantbruksuniversitet inom kursen i Skogshistoria en ny pottaskebränning på Kulbäcksliden. Syftet var att jämföra utbytet av färdig pottaska från rå björkved med tidigare studier.

Björkstockarna som eldades mättes för att beräkna volymen som gick åt för att bränna askan. Dessutom mättes veden som användes för att koka bort vattnet och för att torka pottaskan. Veden eldades på en plåt för att lättare samla upp askan. Efter det tordsiktades askan så att större kolbitar togs bort.

Askan kokades sedan tills bara en gröt fanns kvar som sedan torkades på en plåtpanna. Resultatet skiljde sig från tidigare studier och gav ett högre utbyte pottaska.

Askan kokades sedan tills bara en gröt fanns kvar som sedan torkades på en plåtpanna. Resultatet skiljde sig från tidigare studier och gav ett högre utbyte pottaska.

REFERENSER /

- Sirén, Gustaf & Barring, Ulf. 1974. Kulbäckslidens och Svartbergets försöksparker. Stockholm: Rapporter och uppsatser / Institutionen för skogs-förnyring, Skogshögskolan, 53.
  - Tirén, Lars. 1937. Skogshistoriska studier i trakten av Degerfors i Västerbotten. Stockholm: Statens Skogsförsöksanstalt, Sveriges lantbruksuniversitet. Meddelanden från Statens skogsförsöksanstalt ; 30:2.
  - Östlund, Lars & Roturier, Samuel. 2011. Forestry historical studies in the province of Västerbotten, Northern Sweden: a review of Lars Tirén (1937). Scandinavian Journal of Forest Research, 26:S10, 91-99.
  - Östlund, Lars, Zackrisson, O & Strotz H. 1998. Potash Production in Northern Sweden: History and Ecological Effects of a Pre-industrial Forest Exploitation. Department of Vegetation Ecology Faculty of Forestry, Swedish University of Agricultural Sciences. S-901 83 Umeå, Sweden. Environment and History 4 (1998): 345-58. The White Horse Press, Cambridge, UK.
  - Östlund, Lars. 2016. Ackemo, Johannes; Ellingsson, Anders; Eriksson, Elisabet; Gotthardsson, Johan; Nord, Gustav & Spjut, Victor. 2016. Pottaska - En modern studie gjord på gammalt vis. Forest History 2016 - Reports from the course Forest History at SLU, November 2016. Umeå: Swedish University of Agricultural Sciences/ Department of Forest Ecology and Management.
-

visa skogen

PINUS – projekt innovativa upplevelser i brukad skog – handlar om att föra samman besöksnäring, skogsnäring och skoglig akademi för att skapa turistiska möjligheter i brukad skog. PINUS pågår från augusti 2016 till november 2019. Skogsmuseet i Lycksele är projektägare.

REGION
VÄSTERBOTTEN

EUROPEISKA
UNIONEN
Europiska
regionala
utvecklingsfonden